

A vándor énekmondóktól a szelfituristákig Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában

Z. Karvalics László

az MTA doktora, vezető kutató, IASK, Kőszeg

laszlo.karvalics@iask.hu

A mítosz szerint a kis Hermész elbűvölő lírajátékán meghatódó Apollón azonnal megbocsátotta a gyermeknek csordája ellopását, és azt tanácsolta neki, hogy keresse fel Phókiszban a Parnasszosz nimfáit, a Thriákat, és tanulja meg tőlük a jóstudományt – pontosabban annak általuk is űzött fajtáját, a kavicsjóslást – ahogy ő maga is tette korábban.

Ha az utazás motívumára érzékenyen tennénk mérlegre a teljes ókori mítoszkincset, de elsősorban a legnagyobb részletgazdagsággal megőrzött görögöt, azt látnánk, hogy a kulcsszereplőknek szinte kizárólag három létállapota van: vagy épp indulni készülnek, vagy épp visszatérnek, vagy épp úton vannak. Utazásuk ugyanúgy lehet célirányos-pontszerű, egyetlen helyszínre irányuló, ahogy hosszabb ideig tartó, programszerű, sok helyszínt érintő. Útra kelhetnek szárazföldön vagy tengeren, egyedül, kisebb kompániával vagy egész sereggel. Megtehetnek kisebb távolságokat (több nevezetes helyszínnel bíró elsődleges közösségeiken belül), közepeseket (alacsonyabb identitásértékkel összekapcsolt másodlagos közösségeik között) vagy nagyokat (a közösségen túli, idegen világokba, az Oikumenén túlra). Az utazás, mint dramaturgiai állandó szinte észrevétlenül szövi át és teszi alapértelmezetté a mobilitást, ami mögött az elemzői szem és szándék nem tudja nem észrevenni és azonosítani azt az (evolúciós formanyelven) szimbiogenetikus nyomást, amely hűen tükrözi a Homérosz-korabeli és azt követő történeti valóságot. Átmeneti és szakadatlanul újrendeződő rész-integrációkkal összekovácsolt egyre nagyobb méretű csoportok világát, amelyek a politikai megosztottság pillanataiban is folyamatosan tudnak újratermelni pánhellén közösségi tudatot (a rokon nyelv, a szokások, a mértékek, a részben átfedő istenvilág, a keresztházasodások, a szent – vagy más oknál fogva nevezetesnek elfogadott – helyek vagy akár a közös sportversenyek révén).

Cseréljük ki a képletben a görögöket bármilyen népre vagy közösségre, és igazítsuk hozzájuk a rájuk jellemző integrációs attributumokat, és a teljes világtörténelmi folyamatra érvényes sémát kapunk. S ha ez a história a neolitikum első közösség-közi vándoraitól indul (akikre a legendás énekmondók emlékeztetnek leginkább), mai napig íródik, egészen a kalandjaikat szelfikészítéssel dokumentáló százmilliókig (vagy akár az első úr-turistákig).

Vegyük észre ugyanakkor, hogy az utazás-események együttesen tolják a közösségeket az integráció felé. A folyamat nem irányított, nem tervezett. Emergens. Maguk az utazások jól meghatározott céllal, a pillanatnyi élethelyzet igényeiből kiinduló egyedi döntések eredményei. Mögöttük különböző okok és funkciók állnak, és ezek sora már a görög mitológiában is végtelen. A kutatók a legjellemzőbbnek az ú.n. „feladat-központú utazásokat” tartják, amelyhez egész mítoszcsokrok tartoznak (mint Héraklész vagy Thészeusz küldetései, az argonauták vagy Odüsszeusz „expedíciói”). De útra kelnek a szereplők valami különleges dolog megtekintésére, megszerzésére, rendkívüli képességek megtapasztalására, rokonlátogatásra, háztűznézőbe, ellenséges helyek kifürkészésére is. Neoptolemosz Akhilleusz temetésére utazik Kisázsiaiba, Thészeusz győzelmi hír személyes átadása érdekében rohan egykori vendéglátójához, Hekaléhoz. Ám hiába tudjuk hozzárendelni az utazáshoz annak jól azonosítható, pont-szerű

célját, minden egyes utazás-esemény hozzájárul ahhoz, hogy az érintkezés és a jelentéscsere hajszalér-rendszerén keresztül élénküljenek az információs áramlások a közösségeken belül és közöttük.

Ez még a direkt tudásszerzés érdekében indított utazásokra is igaz: a remélt információs többlet az adott élethelyzet megoldását szolgálja. Ha azonban egy információ bekerül az információközösségbe, terjedni fog, különböző ismeretek találkozása pedig az innováció, az új tudás létrejöttének melegágya. Nem véletlen, hogy Hermész maga nemcsak az utazók és a kereskedők (az „úton lévők”) istene, hanem az ábécé, a számok, a számolás, a méretarány, a súly-és hossz mértékek, a tájékozódást megkönnyítő csillagászat és az érintkezést megkönnyítő ékesszólásé is. Mit látunk? A tudás megszerzésének, használatának, sztenderdizációjának, megosztásának és gyarapításának mozzanatai az utazással, mint alapcselekvéssel összekapcsoltan jelentkeznek. És mi a következmény? Az utazásokkal összekapcsolt hatástérben egyre növekszik a közös ismeretek és közös jelentések száma. A meglévők szétterülnek, az egymás mellé sodródó ismeretelemek pedig új felismerések és tudások forrásává válnak. Az utazás révén megszerzett individuális ismeret-többlet makroközösségi szinten az információ akkumulációját táplálja. S amikor a személyes tapasztalat a nyomtatás és sokszorosítás révén kiszabadul az átadás mennyiségi korlátai alól, a felhalmozás további lendületet kap.

Eközben természetesen hosszú a sora az információs célú utazásfajták bővülésének, a korai természettudósok, filozófusok, tanítók, orvosok, mérnökök és hadművészek tanulmányútjaitól a céhes vándorvilág tapasztalat-és tudásszerző kisvilágain át a mesterségbeli fortélyokat csalárd módon elleső ipari kémkedés kezdetéig, a diszciplínákra tagolódó tudás megszerzését szolgáló peregrináción át a modernizációs legjobb gyakorlatok helyszíni szemügyre vételéig. De ismét csak: ezeknél jóval nagyobb a száma és emergenciatápláló ereje a bármilyen célú utazás során létrejövő, óriási mennyiségű mikro-érintkezésnek.

Remekül szemlélteti mindezt az alkalmi utazásközösségek esete. Már a postakocsin, karaván részeként vagy hajón való utazás során létrejövő spontán találkozások és ismerkedések is sokakat készítették ámuló reflexióra, de a polgári légiforgalom tömegesedése után, a huszadik század ötvenes-hatvanas éveiben repülésre vállalkozó amerikaiak sorozatosan számolnak be arról, hogy a várakozás közben megismert vagy a fedélzeten véletlenszerűen mellé kerülő utastárssal folytatott beszélgetésből milyen inspirációjuk, ötletük, vállalkozási tervük, döntésbefolyásoló szándékuk fakadt. Ha szigorúan akarunk fogalmazni, akkor az utazók számának és az egy utazóra eső utazásmennyiségnek a növekedése megemelte a transzformációképes érintkezések esélyét. Ezek az esélyek aztán a nagy számok törvénye alapján egyre gyakrabban aktualizálódtak is, váratlan módon gyarapítva az érintettek kapcsolati-és tudástőkét. Nem túlzás azt állítani, hogy az információs társadalom kialakulásának jellegadó két évtizedében a sok-sok, multiplikációhoz vezető mikrohatás egyikeként tekinthetünk az így elért és ismétlődően megtermelt információs többletre. És mindenképp érdemes ezt a szempontot (egyúttal termékenynek ígérkező kutatási témát) visszakövetni a 19. század utolsó harmadának kezdetéig, amikor az utazás igazából tömegesedik a vasúti közlekedés forradalmával.